

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ВГО Українська академія наук

Гілея
Науковий вісник
збірник наукових праць

- *Історичні науки*
- *Філософські науки*
- *Політичні науки*

Випуск 101 (№ 10)

Київ – 2015

Збірник засновано 2004 року. Вихід з друку – щомісячно**Фахове видання****з філософських, політичних наук затверджено наказом Міністерства освіти і науки України**

№ 747 від 13 липня 2015, з історичних наук постановою президії ВАК України: № 1–05/3 від 14 квітня 2010 р.

Свідцтво про державну реєстрацію (перереєстрацію) друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 19946 – 9746 ПР від 31 травня 2013 року

Друкується за рішенням:

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 1 від 24 вересня 2015 р.); Президії ВГО Української Академії Наук (протокол № 15–09–24 від 24 вересня 2015 р.)

Збірник входить до міжнародної індексації**Рецензенти:**Панчук М. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Степико М. Т., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Онищенко І. Г., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)**Шеф-редактор:**Андрущенко В. П.,
д-р філос. наук, проф., член – кор. НАН України,
акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**Головний редактор:**Вашкевич В. М.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**Співредактори:**Акопян В. Г.,
д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Кивлюк О. П., д-р філос. наук, ст.н.с.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Муляр В. І.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Житомир)
Предборська І. М.,
д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)**Відповідальний секретар:**Халамендик В. Б.,
д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**Редакційна рада:**Андрущенко В. П., д-р філос. наук, проф.,
член – кор. НАН України, акад. НАПН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Вашкевич В. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Євтух В. Б., д-р іст. наук, проф.,
член-кор. НАН України
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Зеленков А. І., д-р філос. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Колесник В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Мирзаханян Р., д-р іст. наук, проф. (Армєнія, Єреван)
Михальченко М. І., д-р філос. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)
Рафальський О. О., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Солдатенко В. Ф., д-р іст. наук, проф., член-кор. НАН України
(Україна, Київ)**Редакційна колегія:****З історичних наук:**Войцехівська І. Н., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)
Гончар Б. М., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)Дробот І. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Журба М. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Лазько Г. Г., д-р іст. наук, проф. (Білорусь, Гомель)
Михайлюк В. П., д-р іст. наук, проф. (Україна, Вінниця)
Стоян Т. А., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Чернега Л. М., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Шановал Ю. І., д-р іст. наук, проф. (Україна, Київ)**З філософських наук:**Абасов А. С., д-р філос. наук, проф. (Азербайджан, Баку)
Базалук О. О., д-р філос. наук, проф. (Україна, Київ)
Бєх В. П., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Воронкова В. Г., д-р філос. наук, проф. (Україна, Запоріжжя)
Герасимова Е. М., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Гарбар Г. А., д-р філос. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Жадько В. О., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Жижко Т. А., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Куцєпал С. В., д-р філос. наук, проф. (Україна, Полтава)
Миколайчак А., д-р хабілітований, проф. (Польща, Познань)
Онїко О. Ф., д-р техн. наук, проф. (Україна, Київ)
Свириденко Д. Б., д-р філос. наук, доц. (Україна, Київ,
НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Тецлав С., д-р філос. наук, проф. (Польща, Бидгощ)
Уваркіна О. В., д-р філос. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Яшанов С. М., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)**З політичних наук:**Андрушишин Б. І., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Балабанов К. В., д-р політ. наук, проф. (Україна, Маріуполь)
Варзар І. М., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Войналович В. А., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Іванов М. С., д-р політ. наук, проф. (Україна, Миколаїв)
Кізіма С. А., д-р політ. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Котигоренко В. О., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Крась І., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)
Лапина С. В., д-р соц. наук, проф. (Білорусь, Мінськ)
Макаренко Л. Л., д-р пед. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Остапенко М. А., д-р політ. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Римаренко С. Ю., д-р політ. наук, проф. (Україна, Київ)
Савельєв В. Л., д-р іст. наук, проф.
(Україна, Київ, НПУ ім. М. П. Драгоманова)
Срогошу Т., д-р хабілітований, проф. (Польща, Ченстохов)

Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: «Видавництво «Гілея», 2015. – Вип. 101 (10). – 536 с.

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем інформаційної цивілізації, що формується. Основні рубрики охоплюють галузі історичних, філософських та політичних наук. Розрахований на фахівців гуманітарних та соціально-політичних наук.

УДК 398.21:398.41(477.87)

Олійник В. В.,
кандидат культурології, доцент кафедри суспільних
дисциплін, Мукачівський державний університет
(Україна, Мукачево), Magda_Gorvat@mail.ru

ДЕМОНОЛОГІЧНІ ОБРАЗИ В РЕФЛЕКСІ ІНТУІТИВНОГО ПІЗНАННЯ УСНОЇ НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ

Проаналізовані основні процеси трансформації анімістичних вірувань українців Закарпаття. Дослідження базується на використанні таких методів як аналітичний та компаративний до спадщини усної народної творчості, що висвітлена в казкарстві Закарпаття. Простежені шляхи переосмислення питання дуальності в закарпатських народних казках. Визначено шляхи та форми інтерпретації демонологічних вірувань в казках Закарпаття. Підкреслимо, що тривала збереженість на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті обумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань з давніми анімістичними і антропоморфними поглядами на сили і явища природи з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з явищами природи і духами та демонічними істотами, магічними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами. Демонологічні образи віддавна і до нині, віддзеркалюючи світоглядні основи народної культури, крізь переосмислення в казках, повір'ях, приказках транслюють етнокультурний ментальний код народу. Протистояння демонічних сил – високим духовним символом у народних казках Закарпаття відтворюють одвічне метафоричне протистояння двох протилежностей, двох світів – темного і світлого.

Ключові слова: анімістичні вірування, демонологічні образи, закарпатські народні казки, міфологічний символ, образ відьми, образ чорта.

Віра у надприродне – головне, що з давніх часів і до нині єднає суто народні та офіційно–релігійні вірування. А співвідношення надприродного і набутого досвідом в соціокультурній генезі завжди завжди визначало різницю між різними шарами духовної культури.

Як відомо, осмислити складну проблему становлення духовності народу можна лише за умови, коли відомо все, що ним накопичено, і коли і відомо, як ішло це накопичення. Про особливості цього процесу дають певне уявлення наукові розвідки дослідників багатьох поколінь, які не тільки нагромаджували фактичний матеріал з народних вірувань і повір'їв, а й висловлювали своє ставлення до нього, розкриваючи власне бачення світу. Ось чому такі цінні для нас пам'ятки народної духовної культури – і як джерело народного світогляду, і як джерело наукової думки.

Дослідники ж XIX ст. переважно обмежувалися розвідками у сфері демонології, майже не торкаючись міфологічних та світоглядних народних уявлень, саме в яких, власне, і криється природа духовності народу.

Варто відзначити, що намагання проаналізувати розвиток анімістичних уявлень українського народу, частково були реалізовані в розвідках українських народознавців кінця XIX – початку XX ст.: Т. Рильського («К изучению украинского народного мировоззрения»), Х. Яшуржинського («О превращениях в малорусских сказках»), П. Житецького («Малорусские вирши нравоучительного содержания»), І. Франка («К истории южнорусских апокрифических сказаний»), І. Беньківського («Смерть, погребение и загробная жизнь по понятиям и верованиям народа»).

Грунтуючись на цьому фонді знань, сучасні вчені дійшли висновку, що народні світоглядні уявлення – це надзвичайно складне переплетіння архаїчних, переважно язичницьких, християнських та більш пізнього походження уявлень, в основі яких лежить не тільки віра у чудодійність, а й величезний міжпоколінний досвід людей.

Відповідно до такої концепції розроблена і структура народних вірувань та повір'їв, прийнята сучасною етнографічною наукою. Вона включає три основні типи вірувань та повір'їв, кожен з яких у свою чергу складається з підтипів.

На особливу увагу в даному контексті заслуговують казки Закарпаття, адже саме в них простою народною мовою подається зашифрована світоглядна інформація. Саме семіотика народної казки відображає духовний світ народу. А нерозривний зв'язок народної казки з міфологією та обрядовістю можна віднайти у працях І. Франка, О. Афанасьєва, Т. Краюшкіної, Д. Лихачова, Є. Мелетинського, Е. Новик, С. Нейолова, О. Потебні.

Анімістичні явлення українців Закарпаття, що дійшли до наших днів в народних переказах, легендах і віруваннях досить незначні. Але, і ті відомі завдяки етнографічним дослідженням Петра Лінтура [3], Євгена Фенцика [14], Володимира Гнатюка [1], Федора Потушняка [10]. Серед сучасних дослідників традиційної духовної культури Закарпаття слід відмітити праці таких відомих краян як Павло Федака [15], Михайло Тиводар [12], Оксана Тиховська [13] котрі підкреслюють, що у традиційному світогляді українців Закарпаття існувало уявлення про світ духів як неземний простір. Та актуальними і неопрацьованими залишаються генеза демонологічних образів та світоглядні трансформації в казках та народних віруваннях краю що є «душею» традиційної культури українців Закарпаття.

Варто відзначити, що новим поглядом у вітчизняній фольклористиці є дослідження Оксани Тиховської, де науковець осмислює різні етапи різні етапи взаємодії української ментальності з колективним несвідомим, метафорично персоніфікованим у чарівних казках. Дослідниця проводить вперше в українській фольклористиці психоаналітичне дослідження українських народних чарівних казок Закарпаття [13, с. 5].

Варто підкреслити, що тривала збереженість на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті обумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань. Про це свідчать зібрані і опубліковані Ф. Потушняком в «Літературній неділі» народні вірування. Це вірування з давніми анімістичними і антропоморфними поглядами на сили і явища природи з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з мертвими, тваринами і рослинами, предметами і явищами неживо; природи і духами та демонічними істотами, магічними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами [8, с. 26].

Як зазначає Михайло Тиводар у праці «Етнографія Закарпаття» – у народному світогляді потойбічний світ знаходиться під землею. Це світ пекла й смерті, місце перебування нечистих духів і грішників. Нечисті духи (демони, «непевне», біси, чорти) – це безтілесні істоти, що здатні прибрати будь–яку форму. В народних віруваннях всі вони походять від Диявола (Чорта), що вже існував до створення світу. Творячи світ, Бог побачив його в морській піні і взяв з собою. Дияволу захотілося мати товариство. Бог порадив йому вмочити у воду палець, стріпонучи ним позаду себе і він матиме товариша. Але Чорт умочив всю

руку і трусив нею, поки не набралось багато демонів. Підбурювані Дияволом, вони збунтувались проти Бога, а Бог скинув їх на землю. Котрий де впав, там і залишився: у воді – водяник, у болото – болотяник, у поле – польових, у садибу – домовик [12, с. 123].

Мета нашого дослідження – вивчення генези демонологічних образів в народних казках Закарпаття, що віддзеркалюються в дуалістичному світоглядному протистоянні добра і зла та проєктують в сучасність давні світоглядні імперативи. Вартим уваги є також пошук механізмів збереження специфічних рис національної ментальності та самобутності українського світобачення, відображеного в народних віруваннях. Незважаючи на наявний науковий доробок, порушена тема залишається відкритою. Але, оскільки вже є певні узагальнення, у статті вирішено зробити компаративне дослідження, яке буде основою подальших розробок.

В народних казках Закарпаття, ми знаходимо полярно протилежні варіанти відношення народу до персоніфікованих образів духів полів та лісів, так в казках «Цар Дикого лісу» та «Молочливий колодязь» праобраз Духа постає переосмисленням давнього божества, подібного до Пана, Дикого чоловіка, що має владу над флорою й фауною. Персоніфікований образ Духа часто набуває як антропоморфної, так і зооморфної форми [4, с. 35].

З етнографічних досліджень краю відомо, що до людини нечисті духи (демони) ставляться вороже. За народними віруваннями вони переховуються у скелях, прірвах, безоднях, печерах, зворах, бур'янах, бузині, опустілих хагах, млинах, на пустирях, роздоріжжі, понад потоками, в болотах і т. ін. Всі демони (нечисті) належать до нижчого світу. Вони не мають ні початку, ні кінця. Хоча вони стоять дещо вище від людей, але їх душа – зло. Народна традиція вважає, що людина за своєю формою і духом значно досконаліша від демонів – ця тенденція виразно розкривається і в сюжетах багатьох народних казок Закарпаття. Так, до прикладу протистояння добра, що уособлене в образі юнака у казці «Іван – коровин син» успішно протистоїть демонічному «духу», який в свою чергу персоніфікований антропоморфну або зооморфну подобу [3, с. 36]. А в казці «Медвідь Іванко» головному героєві протистоїть образ демона як уособлення світоглядного зла [6, с. 57].

Федір Потушняк у праці «Демони в народнім віруванні» стверджує – нечисті вершать свої справи переважно вночі, рідше опівдні, під час великих бур, завірюх і роблять всяке зло природі, щоб нашкодити людям. Вночі вони можуть заманити людину на неприступні місця, болота, і прірви та згубити її. Вони світяться «несправжніми вогниками», проникають через найменші щілини і роблять зло. Тому людям треба знати як від них захиститись молитвами, священними предметами, заклинаннями, обманюванням чи задобрюванням. За народними віруваннями «нечисті духи» бояться хреста, свяченої води, проскури, свічки, ладану, церковного дзвону, кукурікання півня, вогню, грому і блискавки, часнику, полину і т. ін. [9, с. 15].

Зауважимо, що в народній традиції українців Закарпаття є два уявлення про Чорта: одне – прадавне народне, а інше – християнсько-релігійне. Хоча вони й переплелись, в них переважає дуалістичний дискурс християнсько-релігійних уявлень про диявола як абсолютне зло, якому протистоїть творець добра – Бог.

Народна традиція приписує чортам не лише їх загадкові можливості наносити шкоду природі й людям, а й різні кори сні справи, якщо людина запродасть їм свою душу. Загалом народні вірування про чортів зливаються з уявленнями про демонічні сили. В народній уяві чорт – звичайний демон, нижча міфологічна істота. В його образах уособлюються сили зла та їх прагнення, почуття і справи. Чорти, блуканючи світом і маскуючись, роблять свої лихі справи. Чорт може набрати образ кучера і на бричці везти селян на ярмарок. Опівночі чи опівдні, його можна зустріти на роздоріжжя За народними уявленнями домівкою чортів є пекло, але кожен з них перебуває й там, де вони впали, коли Бог скинув їх з Неба. На землі чорти маскуються у людей і тварин, блукають світом і творять зло: в корчах співають «соромницьких» пісень [12, с. 76].

В казках народна традиція зображує чортів по-різному. Звичайно вони уявлялись низькими, череватими, рогатими, хвостатими, з кінськими копитами чоловіки з потворним обличчям. Подекуди народна уява малювала їх як маленьких і горбатих чоловічків, а інколи – високих і сухих чоловіків на тонешких ногах. Зазвичай вони уявлялись одягнутими в ошатний одяг з люлькою, в якій безперервно палять «чортове зілля» [3].

Варто відзначити деяку популярність в народних віруваннях та переосмислення в казках Закарпаття образу відьми. «Чортиця», «Шесниця», «Босоркань» – в народних віруваннях – дводушниця, демонічна істота, яка є втіленням дуального земного та потойбічного. На Закарпатті і до нині зберігаються вірування, що відьма здатна викликати сильний вітер, який вирве дерева, дощ, сльоту, хмари і спеку, насилати хвороби, перевтілюватись в будь-що чи будь-кого: кішку, собаку, гадюку, мишу, кажана, колесо, кочергу, пральник і т. ін. Вона намастить волосся коров'ячим маслом, розпустить волосся, сідає на віник, кочергу, ступу, котел, терлицю чи сідає на возик, запряжений чорними кішками, або на плечі чужому чоловікові та лігає й забавляється з чортами та іншими нечистими [12, с. 45].

Як підкреслює Федір Потушняк: «Напередодні Благовіщення, Живного четверга і Юря, тобто три рази в році, або ж кожного нового чи старого Місяця відьми на високих гірських схилах проводять свої зборища, на яких радяться як шкодити людям, перш за все своїм ворогам. Тут вони влаштовують свої гульбища разом з чортами. Якщо зустрінуть якусь людину, то забирають її з собою на гульбище, на якому він бачить різні привиди. Як прокукурікає перший півень, сила відьом закінчується, а чоловік виявить, що він лежить в терню. Вдень відьми проводять різні чари зі шкідливим зіллям. Людині, у сні відьма може з'явитись як тінь, як «мара» (мареву), як жінка в білім платті, дуже суха, з довгими курчачими ногами і сухими руками. Якщо тоді проснутись, то її можна побачити як тінь, як мареву («мару»). Тоді її можна схопити і гвоздом з підкови прибити до стіни і затримати до ранку» [10, с. 21].

Народна казка Закарпаття розглядає образ відьми в кількох варіантах: відьма, котра отримала силу по спадковості і відьма «навчена», тобто та, що здобула відповідні знання в дорослому віці. В казках: «Марійка й баба-відьма» та «Про дідову дочку й бабину дочку й бабу босорканю» образ відьми уособлює фемінну складову ментального зла, що протистоїть юній кмітливій героїні, котра уособлює чистоту, світлий бік людської душі. Ця

боротьба закінчується перемогою світлої сторони над темною, а юності – над старістю [5, с. 252].

В описах Ф. Потушняка переважають вірування, пов'язані зі злими намірами і діями. Чорнокнижники, як підкреслює автор, – це дводушники, які бувають дуже добрі та вчені. Вони керують всіма загадковими атмосферними явищами в природі. Саме слово означає людину, яка сидить в книгах або дуже багато читає і знає через те всілякі таємниці. В народній уяві чорнокнижник робить град, керує вітрами і хмарами. В уяву про чорнокнижника злилося кілька елементів: вітряника, лісного чоловіка, мудрого книжника тощо. Але найстійкіший його образ – це зображення чорних хмар, що несуть дощ у символі чорного чоловіка, який є уособленням мудрості і сприяє порядку в природі. Взагалі, це образ дуже суперечливий і в народі сприймається неоднозначно. Частина вірувань, описаних Федором Потушняком, присвячена істотам, наділеним надприродними силами і властивостями (чорнокнижники, вовкуни, нічники, дводушники та ін.). Особи, яких народна уява наділяла надзвичайними властивостями, їх характеристики були на Закарпатті переважно такими самими, як і в традиційних народних віруваннях інших районів України. Хоча семантичне забарвлення цих назв могло бути іншим. Такими «непростими» вважалися люди, що мали чинити добро і зло, допомагати і шкодити [15, с. 19].

Варто виділити і особливе ставлення до небесних світил, що переосмислюється в казках як світ вищий за світ людини, від якого персоніфікований головний герой казки чекає допомоги у протистоянні злу, темним силам. Зазичай, у казках Закарпаття Сонце діє як жива істота, перевтілюється в жар-птицю чи королеву і перемагає зло. У народних прислів'ях і приказках з ним порівнюють – «Красний як сонечко» чи прохають – «Коби сонечко змилосердилось». Вірили, що перед війнами, епідеміями, голодом стається затемнення Сонця, яке є своєрідним попередженням людству і вимогою покаятись у скоєних гріхах. Народні казки затемнення Сонця пов'язують з діяльністю злих духів і його боротьбою із змієм («шарканню»). У цій боротьбі Сонце, як свята і божественна сила, завжди виходить переможцем. З цього приводу Федір Потушняк писав: «...Сонце виступає позитивною силою, що допомагає світлим силам у боротьбі з силами темноти. Тому Сонце й нині охоче зображують на вишивках, різьбі (коло, хрест, квадрат, ромб). На честь Сонця розкладають вогнища та співають пісні» [7, с. 176]. У казках «Дідо-всевідо» і в «Казці про вугляра» образ сонця втілено в персоніфікація старого мудрого дідуся-сонця і його матері [2, с. 24].

Слід згадати роль особливих магічних дій за участі зооморфних та флористичних елементів, що присутні у віруваннях українців і змістовно переосмислюються в казкарстві Закарпаття. Який відображений у працях Федора Потушняка, дослідник подає детальний опис повір'їв, зв'язаних з рослинами і тваринами («Ростина в народнім віруванні», «Гад в народнім віруванні», «Звірі і птахи в народнім віруванні») [15].

У статті «Ростина в народнім віруванні» автором описуються способи, місце і час використання і значення різних магічних актів, здійснюваних за допомогою рослин. Магічний акт відбувається завжди на межиріччі, роздоріжжі або неприступних місцях. Мають значення

при здійсненні магічних дій часове визначення, полудень, північ, перед сходом і заходом сонця, слабого місяця, а також свята і відповідні обряди [15, с. 17]. На святого Юрія, як і на Зелені свята, обвішують ворота березовим або липовим галуззям. Це символізувало похід весни, зеленості, що є почитанням «духу дерев» – їх животворної сили. На Юрія також збирають чародійне зілля, як правило увечері, до кожного зілля доторкнуться палицею, щоб йому не зашкодили відьми. Біля зілля лягають спати без вогню, обводячи довкола себе коло, щоб нечисті сили не мали доступу. Рано-вранці, починають збирати зілля. Перед кожним зіллям треба стати і сказати. «Беру зілля незнаное, аби було хосенное». Повертаючись із зіллям, треба оминати всяку зустріч. Детально описані дослідником також вірування про птахів і звірів, зокрема і про ті залишки старовинного народного світогляду, які пов'язані з поклоніннями їм як тотему [15, с. 17–18].

Варто підкреслити, що демонологічні образи віддавна і до нині, віддзеркалюючи світоглядні основи народної культури, крізь переосмислення в казках, повір'ях, приказках транслюють етнокультурний ментальний код народу. Протистояння демонічних сил – високим духовним символам у народній казках Закарпаття відтворюють одвічне метафоричне протистояння двох протилежностей, двох світів – темного і світлого. Варто зауважити, що тривала збереженість на Закарпатті натуральних і напівнатуральних господарських устоїв, панування патріархальних відносин у сімейному і громадському побуті обумовили консервацію у цьому регіоні давніх світоглядних понять, уявлень і вірувань з давніми анімістичними і антропоморфічними поглядами на сили і явища природи і з людьми, наділеними надприродними силами і можливостями, з тваринами і рослинами, предметами і явищами природи і духами та демонічними істотами, магічними діями, чаруваннями, ворожінням, добрими і поганими прикметами.

Зауважимо, що національні світоглядні сентенції поступаються загальному анімізму, що займає поважне місце у світогляді закарпатських українців, як вважав Ф. Потушняк. Дослідник стверджував, що світ фізичних явищ через таку причинність рідкісний і обмежений речами суто реальними.

Список використаних джерел

1. Гнатюк В. Казки Закарпаття / Володимир Гнатюк / Упоряд., підгот. текстів, вступна стаття, прим, та словник І. Хланти. – Ужгород: Карпати, 2001. – 382 с.
2. Дідо-всевідо. Закарпатські народні казки / Запис текстів та впорядкування П. Лінтура. – Ужгород: Карпати, 1969. – 239 с.
3. Закарпатські казки Андрія Калина: українські народні казки в записах П. В. Лінтура; упоряд. Г. Ігнатюка. – Ужгород, 1955. – 216 с.
4. Казки Верховини. Українські народні казки / Упоряд. Іван Чендей. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. – 389 с.
5. Казкар: Народні казки Українських Карпат / [упоряд., підгот. текстів І. В. Хланти; вступ. Р. А. Офіцінського]. – Ужгород: Карпати, 1996. – 281 с.
6. Казки зелених гір: Закарпатські казки Михайла Галиці / [запис., упоряд. та ред. П. Лінтура, І. Чен-дея; вступ. ст. П. Лінтура]. – Ужгород: Карпати, 1965. – 238 с.
7. Потушняк Ф. Сонце, луна, звізди і небеса в народном віруванні / Ф. Потушняк // Народна школа. – Ужгород, 1940/1941. – №9. – С.175–180.
8. Потушняк Ф. Чорт и домовик / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород, 1940. – №16. – С.9–10.
9. Потушняк Ф. Демини в народном віруванні / Ф. Потушняк // Русское слово. – Ужгород, 1940. – №15. – С.5–10.

10. Потушняк Ф. Відьма та її признаки / Ф. Потушняк // Літературна неділя. – Ужгород, 1944. – Річник IV. – С.223–225.
11. Таємниця скляної гори. Закарпатські народні казки, зібрані М. Фінцицьким / Переклад з угорської та передмова Ю. Шкробинця. – Ужгород: Карпати, 1975. – 187 с.
12. Тиводар М. Етнографія Закарпаття / М. Тиводар. – Ужгород: «Гражда», 2011.
13. Тиховська О. М. Система персонажів чарівних казок Закарпаття: психоаналітичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.07 «фольклористика» / О. М. Тиховська. – Львів. – 20 с.
14. Євген Фендик. Сліди древнесловянської міфології у нас / Фендик Євген // Листок. – Ужгород, 1886. – №6. – С.257–261.
15. Федака П. Народна культура українців Закарпаття / П. Федака. – Ужгород: «Провіта», 2002.

References

1. Gnatjuk V. Kazky Zakarpattja / Volodymyr Gnatjuk / Uporjad., pidgot. tekstiv, vstupna stattja, prym, ta slovnyk I. Hlanty. – Uzhgorod: Karpaty, 2001. – 382 s.
2. Dido–vseido. Zakarpats'ki narodni kazky / Zapys tekstiv ta vporjadkuvannja P. Lintura. – Uzhgorod: Karpaty, 1969. – 239 s.
3. Zakarpats'ki kazky Andrija Kalyna: ukrai'ns'ki narodni kazky v zapysah P. V. Lintura; uporjad. G. Ignatovycha. – Uzhgorod, 1955. – 216 s.
4. Kazky Verhovyny. Ukrai'ns'ki narodni kazky / Uporjad. Ivan Chendej. – Uzhgorod: Zakarpats'ke oblasne vydavnytvo, 1960. – 389 s.
5. Kazkar: Narodni kazky Ukrai'ns'kyh Karpat / [uporjad., pidgot. tekstiv I. V. Hlanty; vstup. R. A. Oficyn'skogo]. – Uzhgorod: Karpaty, 1996. – 281 s.
6. Kazky zelenyh gir: Zakarpats'ki kazky Myhajla Galyci / [zapys., uporjad. ta red. P. Lintura, I. Chen–deja; vstup. st. P. Lintura]. – Uzhgorod: Karpaty, 1965. – 238 s.
7. Potushnjaka F. Sonce, luna, zvizdy i nebesa v narodnom virovannii' / F. Potushnjak // Narodna shkola. – Uzhgorod, 1940/1941. – №9. – S.175–180.
8. Potushnjak F. Chort y domovyk / F. Potushnjak // Russkoe slovo. – Uzhgorod, 1940. – №16. – S.9–10.
9. Potushnjak F. Demyny v narodnom virovannii' / F. Potushnjak // Russkoe slovo. – Uzhgorod, 1940. – №15. – S.5–10.
10. Potushnjak F. Vid'ma ta i'i' pryznaky / F. Potushnjak // Literaturna nedilja. – Uzhgorod, 1944. – Richnyk IV. – S.223–225.
11. Tajemnyca skljanoi' gory. Zakarpats'ki narodni kazky, zibrani M. Fincyc'kym / Pereklad z ugors'koi' ta peredmovia Ju. Shkrobynca. – Uzhgorod: Karpaty, 1975. – 187 s.
12. Tyvodar M. Etnografija Zakarpattja / M. Tyvodar. – Uzhgorod: «Grazhda», 2011.
13. Tyhovs'ka O. M. Systema personazhiv charivnyh kazok Zakarpattja: psyhoanalitichnyj aspekt: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spec. 10.01.07 «fol'klorystyka» / O. M. Tyhovs'ka. – L'viv. – 20 s.
14. Jevgen Fencyk. Slidy drevneslovjans'koi' mifologii' u nas / Fencyk Jevgen // Lystok. – Uzhgorod, 1886. – №6. – S.257–261.
15. Fedaka P. Narodna kul'tura ukrai'nciv Zakarpattja / P. Fedaka. – Uzhgorod: «Prosvita», 2002.

Oliinyk V. V., PhD in culture studies, associate professor of Social Sciences of Mukachevo State University (Ukraine, Mukachevo), Magda_Gorvat@mail.ru

Demonological images in reflections intuitive knowledge of oral folk creativity Ukrainian Transcarpathia

In the article analyzes the basic processes of transformation animistic beliefs of the Ukrainians of Transcarpathia. Explored ways to rethink the question of duality in Zakarpats'ka folk tales. The ways and forms of interpretation demonological vivany in fairy tales Transcarpathia. We emphasize that the continued survival in the Carpathian natural and semi-subsistence economic foundations, the dominance of patriarchal attitudes in family and social life led to conservation in the region of ancient philosophical concepts, ideas and beliefs with ancient animistic and anthropomorphic views on power and natural phenomena to people endowed with supernatural powers and abilities, with animals and plants, objects and phenomena of nature and spirits and demonic creatures, magic acts, magic, divination, good and bad signs. Demonological images of old and now, reflecting the ideological foundations of popular culture, through rethinking in fairy tales, legends, sayings broadcast code ethnocultural mental people. Opposition demonic forces – high spiritual characters in folk tales Transcarpathia reproduce metaphorical eternal confrontation between two opposites, between two worlds – dark and light.

Keywords: animist beliefs, demonology, Transcarpathian folk tales, image of the devil, mythological symbol, image of witches.

Oliinyk V. V., kandidat kulturologii, docent kafedry obščestvennyh nauk, Mukachevskij gosudarstvennyj universitet (Ukraina, Mukacheve), Magda_Gorvat@mail.ru

Demonological images in reflections intuitive knowledge of oral folk creativity Ukrainian Transcarpathia

Проанализированы основные процессы трансформации анимистических верований украинцев Закарпаття. Исследование базируется на использовании таких методов как аналитический и компаративистский к наследию устного народного творчества, которое освещено в народных сказках Закарпаття. Прослежены пути переосмысления вопросов дуальности в закарпатских народных сказках. Определены пути и формы интерпретаций демонологических верований в сказках Закарпаття. Подчеркнем, что длительная сохранность в Закарпатье натуральных и полунатуральных хозяйственных устоев, господствование патриархальных отношений в семейном и общественном быту обусловили консервацию в этом регионе древних мировоззренческих понятий, представлений и верований с древними анимистическими и антропоморфическими взглядами на силы и явления природы с людьми, наделенными сверхъестественными силами, с явлениями природы и духами и демоническими существами, магическими действиями, волшебством, гаданием, добрыми и плохими приметами. Демонологические образы с древности, через переосмысление в сказках, поверьях, поговорках транслируют этнокультурный ментальный код народа. Противостояние демонических сил – высоким духовным символам в народных сказках Закарпаття воспроизводят извечное метафорическое противостояние двух противоположностей, двух миров – темного и светлого.

Ключевые слова: анимистические верования, демонологические образы, закарпатские народные сказки, мифологический символ, образ ведьмы, образ черта.

* * *

УДК 373.24:130.2

Дмитруха А. В.,
аспірантка кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), alinusiko@mail.ru

ОСОБЛИВОСТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ КОНТЕКСТАХ

Здійснено філософський аналіз соціально-культурних передумов створення системи дошкільної освіти, її особливостей та перспектив розвитку. Виявлено, становлення та розвиток педагогіки дошкільного виховання нерозривно пов'язаний із філософією та вимагає наявності серйозної філософської та наукової основи. Встановлено, дошкільне виховання направлено на формування загальної культури, розвиток фізичних, естетичних, моральних, інтелектуальних та особистісних якостей, формування передумов навчальної діяльності, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку. Обґрунтовано методологічну значущість використання взаємодоповнюючих підходів до формування педагогічного процесу, встановлено, що основні особливості дошкільної освіти визначаються різноманітністю підходів до виховання і навчання дитини, а також концепціями дошкільного дитинства. Доведено, дошкільне виховання в сучасній Україні є важливою складовою частиною духовної культури та формою суспільної свідомості.

Ключові слова: філософія освіти, дошкільна освіта, дитина, розвиток, відповідальність, виховання.

Розвиток системи дошкільної освіти є в даний час однією з найсерйозніших проблем соціально-економічного розвитку. Це пояснюється тією роллю, яку відіграє дошкільна освіта в розвитку особистості, оскільки її завдання не вичерпуються тільки підготовкою дитини до школи, а вимагають виховання гармонійно розвиненої особистості, здатної намічати перспективи власного розвитку. У зв'язку з цим виникає необхідність вивчення передумов виникнення системи дошкільної освіти, її специфіки та перспектив розвитку. Дана тема поки залишається недостатньо вивченою, порівняно невелике число досліджень присвячено власне розробці перспектив систем дошкільної освіти. У той же час перетворення в системі дошкільної освіти не дозволяють досить повно намітити перспективи її розвитку. Отже, актуальність даної статті полягає у визначенні соціально-економічних і культурних передумов виникнення

Шевченко М. О. Новий підхід до проблеми прогнозування розвитку індустрії хай-тек	252
Блоза Л. М. Революція сенсорних технологій та їх вплив на преображення людської природи	255
Бензюк О. О. Герменевтика як метод «відкритої інтерпретації»: до постановки проблеми	259
Загороднюк В. В. До герменевтики емпіричної філософії	263
Гудима І. П. Чудо як символічний образ божественного буття	267
Міняйло В. С. Філософські аспекти моделювання та прогнозування розвитку кіберпростору як нової соціальної реальності	270
Данилюк О. В. Консервативний та прогресивний погляди на медіатизацію протестантизму	272
Капітоненко О. М. Мода тоталітаризму та посттоталітаризму як соціокультурний феномен	277
Найіуєва R. A. Information war (Інформаційні війни)	281
Ігнатко В. С. Безмежність «життєвого простору» людини епохи інформаційної революції	283
Богданова Н. Г. Світоглядний аспект культури життєтворчості особистості	287
Колесник І. М. Взаємозв'язок буддистської філософії та медитативних методик як фундамент для практичного філософування	290
Коломієць А. Є. Специфіка морального конфлікту в політичній діяльності. Проблема «брудних рук»	293
Харченко Ю. В. Комунікація у сфері політичного	297 ¹⁻⁴
Михальчук А. О. Проблема криптографії: семіотичний аспект	298
Попович М. Д. Комунікативний ресурс людської свободи за умов глобалізаційних викликів	300
Сасенко О. Г. Сучасні комунікативні ресурси соціокультурної взаємодії в Інтернет – засобах масової інформації	304
Вергун Д. В. Феномен лідерства в контексті соціально-філософського дослідження	308
Селевко В. Б. Проблема щастя й регламентація повсякденності в соціальних утопіях тоталітарного типу	312
Синиця А. С. Мовні вирази і смисли в контексті проблематики філософії штучного інтелекту	317
Стяно О. О. Моральніска детермінанта самоідентифікації особистості	320
Пархоменко И. И. Производство и распространение политических текстов как формы «экономики культуры» (Виробництво та розповсюдження політичних текстів як форми «економіки культури»)	323
Попова І. В. Сутність та напрямки інформаційного забезпечення формування екологічної свідомості суспільства	327
Супрун А. Г., Скулімовська А. В. Творча діяльність як основний елемент інноваційного розвитку	332
Качур К. Л. Філософсько-антропологічний аналіз еволюції та сучасного стану сім'ї	335
Супрунчук О. П. Простір сучасного художнього музею	338
Бондаренко О. О. Оптика зла в літературному тексті	342
Войдило Я. Специфіка підготовки інженерних кадрів: компаративний аналіз українсько-польського досвіду	345
Савицька І. М., Крук О. Л. Вплив афонської спадщини на духовне життя Русі – України: філософсько-релігійнознавчий аспект	350
Остачук І. Б. «Екстраординарна форма» латинської Меси в культурно-релігійній ідентичності	352
Лещенко А. М. Коеволюційність сакрального мистецтва	356
Нивня А. А. Ігрова сутність сучасного ритуалу (Ігрова сутність сучасного ритуалу)	359
Кивлюк О.П. Соціокультурний феномен сучасної освіти і науки	362
Терещицький С. О. Освіта та зв'язок культур в контексті глобалізаційних змін освітнього ландшафту	365
Бурлука О. В. Самоосвіта особистості як необхідний компонент сучасного освітнього процесу	369
Бойко А. І. Проблема якості освіти в соціально-філософському контексті	372
Старовойт О. В. Освіта як індикатор і збудник локалізації інноваційної культури в економічно-виробничій сфері життєдіяльності	376
Ганаба С. О. Свобода освіти як середовище творчості	380
Бережа В. О. Поняття політичної освіти і просвітництва в сучасному філософсько-політологічному дискурсі	383
Малецька І. В. Наочність як засіб покращення викладання іноземної мови	389
Олінік В. В. Демонологічні образи в рефлексії інтуїтивного пізнання усної народної творчості українців Закарпаття	394
Дмитруха А. В. Особливості та перспективи розвитку системи дошкільної освіти України у сучасних соціокультурних контекстах	397
Страшко І. В. Блогосфера як новий простір соціокультурної комунікації у сфері мовної освіти	400
Тарабасова Л. Г. Специфіка організації життєдіяльності дитини у світовій освітній практиці	404
Боднар В. Б. Трансформації релігійного життя євангельських церков (ЄХБ, АСД та ХВЕП) в Чернівецькій області в умовах радянської політики атеїзації суспільства (1944–1985 рр.)	407

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Смола Л. Є. Інформаційна війна як складник політичної комунікації	411
Балацька О. Б. Роль насилля у функціонуванні політичної системи суспільства	414
Воробйова Т. Л. Рушійні сили виникнення політичних протестів	419
Дзюбенко Ю. М. Основні загрози демократичним змінам у сучасних умовах	424
Марчук В. П. Еволюція розуміння концепту «міжнародний порядок» епістемологічними спільнотами	427
Шиманова О. В. Ефективність комунікативних стратегій в політиці	432
Григор О. Досвід політичних консенсусів ХХ століття	435
Кацуба М. О. Вплив художнього кіно на процес політичної соціалізації особистості	439
Король А. «Міжнародна інформаційна політика»: до методології визначення поняття	442
Липчук О. І. Місце і роль територіальної громади в системі місцевого самоврядування	445
Штука І. А. Трансформація політичної еліти сучасної України	447
Арабаджиев Д. Ю. Фокус-групові політичні дослідження як метод громадського моніторингу виборів в Україні: досвід застосування	453
Вонсович О. С. Перспективи розвитку відносин України з НАТО	456
Радько П. Г. Політична корупція в Україні – загроза її державному суверенітету	459
Бадер А. В. Вплив політичного процесу на кількісний склад студентської молоді Донбасу (середина 1950–х – середина 1980–х рр.)	463
Бірюков Д. С., Лещенко О. Я. Політичні аспекти прийняття рішень у сфері цивільного захисту в Україні	468
Боярська О. А. Перспективи використання пропорційної виборчої системи на місцевих виборах в Україні	471
Гай-Нижник П. П., Чупрій Л. В. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів	474
Некряч А. І. Децентралізація як нова парадигма модернізації публічної влади в Україні	481
Боринська О.Л. Авторитаризм у Білорусі: шанс на легітимізацію	486
Міненкова Н. Є. До питання люстрації в країнах Центрально-Східної Європи	489
Плевако І. Г. Система безпеки країн МЕРКОСУР як геополітична проблема	492
Слободян Т. З. Політичні відносини Польщі та Італії	497
Камакин М. В. Снижение цен на нефть как внешний фактор в процессе дезинтеграции СССР (Падіння цін на нафту як зовнішній фактор процесу дезинтеграції СРСР)	501
Kostyuga I. The concept of the geo cultural stratagem of the Chinese diplomacy (Концепція геокультурної стратегії в китайській дипломатії)	505
Барна Б. Ю. Безпековий вимір відносин Норвегії з Європейським Союзом	509
Башлик Д. О. Вплив «холодної війни» на японсько-китайські відносини в період біполярної системи міжнародних відносин	512
Эминов Р. Д. БРИКС в системе геополитических координат XXI в: современность, будущее (БРИКС у системі геополітичних координат XXI століття: сучасність, майбутнє)	515
Калитчак Р. Г., Антохів-Сколосдра О. М. Теоретичні аспекти позиціонування Канади на міжнародній арені	519
Корольова А. С. Стратегії національної безпеки США як орієнтири зовнішньої політики в контексті забезпечення енергетичних інтересів	523

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

V Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії»	527
XI Всеукраїнська конференція «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства»	528